

УДК 94 (477) «19»: 329 (092)

І. Г. Передерій

*Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. ЛИПІНСЬКОГО У ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД: ІМПЕРАТИВ САМОСТІЙНИЦТВА

Розглянуто громадсько-політичну діяльність В. Липинського у період до 1917 року та її вплив на становлення державницьких поглядів видатного діяча. Особлива увага приділена ролі В. Липинського у формуванні нової концепції українсько-польських стосунків у Галичині.

Ключові слова: В. Липинський, суспільно-політичний рух, національна свідомість, дореволюційний період, Союз визволення України.

Рассмотрена общественно-политическая деятельность В. Липинского в период до 1917 года и ее влияние на становление государственных взглядов выдающегося деятеля. Особенное внимание уделено роли В. Липинского в формировании новой концепции украинско-польских отношений в Галичине.

Ключевые слова: В. Липинский, общественно-политическое движение, национальное сознание, дореволюционный период, Союз освобождения Украины.

Social and political activities of V. Lypyn's'kyj in beforerevolution period as a independent imperative aer discussed in european scientific context.

Key words: social and political activities, beforerevolution period, V. Lypyn's'kyj, independent imperative, european scientific context.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для українсько-го суспільно-політичного руху початку ХХ ст. постать В'ячеслава Липинського (1882–1931) є нетиповою, навіть «екзотичною». І діяльність цього мислителя, і його погляди не дуже вписуються в логіку його розвитку. На відміну від більшості тодішніх представників згаданого руху свою місію В. Липинський убачав у тому, щоб організовувати «пасивний» народ, не потураючи його слабостям. За свого життя для більшості українських політиків і політичних мислителів він залишався «ізгоєм», який свідомо бунтував проти «більшості», подаючи її в найнепривабливішому світлі.

Історик і політолог, політик і дипломат, філософ і релігієзнавець, засновник державницького напрямку в українській історіографії, ав-

тор теорії еліт у розвитку суспільства, що ґрунтувалася на маккіавеллістській традиції європейської соціологічної думки, в особах таких мислителів, як Парето, Моска, Михельс, теоретик українського консерватизму, один із організаторів Української демократично-хліборобської партії – В'ячеслав Липинський довго залишався практично невідомим широкому колу вітчизняних науковців. Його ім'я повернулося в Україну лише після проголошення незалежності. Тому ретельне вивчення цієї постаті ще попереду. Отже, нам видається цікавим та актуальним дослідження початкового періоду його громадсько-політичної діяльності (до 1917 року), коли погляди В. Липинського лише формувалися.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. На сьогодні є небагато наукових розвідок, присвячених дослідженню громадсько-політичної діяльності В. Липинського. Це, насамперед, статті Т. Осташко [9, 10], Ю. Терещенка [11; 12], І. Гирича [2; 3]. На наш погляд, доцільно було би поглибити вивчення та аналіз дореволюційного періоду громадсько-політичної діяльності В. Липинського для відтворення процесу формування його самостійницьких поглядів. Саме це і стало **метою** даної наукової розвідки. **Основними завданнями**, які ставила перед собою автор, були: вивчення документальних джерел, що стосуються громадсько-політичної діяльності В. Липинського до 1917 року, з'ясування його ролі в українському суспільно-політичному русі; аналіз чинників, котрі безпосередньо впливали на формування його політичних поглядів.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відомо, що громадсько-політичну діяльність В. Липинський розпочав ще в роки навчання у першій Київській гімназії і вів власний її відділ, починаючи з 1900 р. [7, с. 251]. Так, у листі до члена РУП Максима Гехтера в 1922 р. В. Липинський зазначає, що «до Українства... прийшов стихійно, зорганізувавши у польській гімназійній організації український гурток». Потім цей гурток з'єднався з православними українськими гімназистами в єдину гімназійну громаду. У цьому ж листі В. Липинський підкреслює, що «по переконанням своїм був завжди самостійником, але не належав до РУП, натомість приймав участь в аспіраціях державницьких, що формувалися тоді в Галичині» [8, с. 289–290].

З 1903 р. В. Липинський навчався в Ягеллонському університеті Кракова. Саме тоді він став спочатку уважним спостерігачем, а піз-

ніше й безпосереднім учасником громадсько-політичного руху в Галичині. У цей період він активно контактував з такими видатними галицькими діячами, як А. Шептицький, С. Томашівський, К. Студинський, І. Франко, І. Кривецький, Р. Метик, Б. Лепкий, В. Гнатюк.

Аналіз зрушень, що відбулися в тогочасному галицькому національно-культурному середовищі, був зроблений В. Липинським у книзі «Шляхта на Україні», виданої польською мовою 1909 р. в Кракові. Так, зокрема, він відзначав участь представників шляхти в українському національному відродженні, одночасно констатуючи глибоку політичну диференціацію галичан. Відтоді він і проймався питаннями осмислення ролі шляхетських верств для долі України. В. Липинський став одним з лідерів прихильників державної незалежності, опонентом федералістів (переважно соціалістичної орієнтації), таких як М. Грушевський, В. Винниченко та ін., що групувалися навколо партій Українських національних демократів та Української народної партії.

Приблизно в 1908–1909 роках В. Липинський знайомиться з А. Шептицьким, з яким його поєднала близькість поглядів на український суспільно-політичний процес і спільне усвідомлення необхідності присвятити своє життя Україні всупереч родинним польським традиціям [11].

У згаданій праці «Шляхта на Україні» В. Липинський зазначав, що східно-галицька шляхта у процесі українсько-польського протистояння поступово відходила від участі у польській політиці Галичини, оскільки там відбувалося зростання впливу польських націонал-демократів (так званих вшехполяків) та західно-галицьких консерваторів станьчиків. У зв'язку з цим В. Липинський розумів безперспективність обох політичних напрямів у контексті українсько-польських взаємин та неприйнятність для української шляхетської верстви політичної концепції вшехполяків. Він був переконаний, що ця концепція повертала шляхту в Україні до тих часів, коли остання була знаряддям у чужих руках. Натомість В. Липинський висунув перед шляхетськими колами в Україні завдання «підтримувати культуру місцеву, культуру краю і того народу, культуру, яка може бути тільки українською, і те тим більше, що культура так, як на те вказує історія наша не є нам чужою, що частину її показну, віковим життям на тій землі і завдяки праці на нас народу нашого створену, маємо у собі; повернути отже накопичений в нас від віків капітал народного поту і народної праці повернути тому народові маємо обов'язок» [11].

Одночасно він зауважував, що в Галичині шляхта починає працювати над розв'язанням питання своєї національної приналежності. Для нього повернення української історичної аристократії до власних національних витоків є важливим підґрунтям її повернення до української державної і національної творчості.

В. Липинський надавав важливого значення процесам формування національної свідомості спольщеної української шляхти і влиття її до українського національного руху на всій території України, в тому числі й у Галичині. Підтвердження цьому знаходимо в його зауваженнях у листі до І. Франка у серпні 1912 р., викладені у зв'язку з виходом із друку відомого збірника В. Липинського «*Z dziejów Ukrainy*» та неточним трактуванням письменником деяких концептуальних позицій його автора. Зокрема, В. Липинський зазначав, що опублікована праця органічно пов'язана з його брошурою «Шляхта на Україні» і є продовженням праці в напрямі національного відродження полонізованих українських верств. Він підкреслював, що у виданні йшлося не про «історію польської шляхти на Україні», – як про це писав І. Франко у своєму листі до Липинського, – а про «історію української шляхти, котра на Правобережжі більше і сильніше від інших верств (міщанства, духовенства, селянства, як на Холмщині!) підпала польським впливам» [1, с. 166].

В. Липинський суттєво вплинув на формування нової концепції українсько-польських стосунків в Галичині. Він висунув принцип територіалізму і у Галичині, і у Великій Україні, котрий передбачав співробітництво «з поляками на нашій землі, по скільки вони себе признаватимуть горожанами України» [1, с. 166]. Отже, саме такий підхід стає засадничим для В. Липинського у визначенні політичних українсько-польських взаємин у Галичині вже у початковий період його громадсько-політичної діяльності.

Ідеї В. Липинського відіграли важливу роль у подальшій еволюції галицького консерватизму. 4–6 березня 1911 р. у Львові відбулася таємна нарада українських емігрантів із підросійської України та галицьких діячів, головним питанням якої була боротьба за політичну самостійність України. У нараді брали участь А. Жук, Л. Юркевич, В. Степанківський, В. Кушнір та В. Липинський. Останній прибув на нараду з Кракова на запрошення Л. Юркевича, з котрим разом навчався ще в київській гімназії. За свідченням А. Жука, Юркевич характеризував Липинського, як «викінченого самостійника й націоналіста» [4, с. 33].

Серед учасників наради оформилися два погляди на проблему: перший – абсолютно самостійницький, представлений В. Липинським, другий – «сепаратистичний» з виразною орієнтацією на Австрію. Його представляли галичанин В. Кушнір та член УСДРП В. Степанківський (пізніше названі «молодоукраїнцями»). На цій нараді В. Липинський виступив із ідеєю самостійності України, а ідею австрофільства визнавав лише як тактичний хід, «котрого ціллю буде повне і цілковите визволення України по той і по сей бік Збруча». Реальною політикою свідомих українських сил, на думку Липинського, «мусить бути зміцнення нашої національної сили пропагандою ідеї Вільної України, її повного національного визволення» [4, с. 39].

Як цілком слушно вважає Т. Осташко, політична далекоглядність В. Липинського, продемонстрована ним на таємній нараді у Львові, свідчить про те, що він заявив про себе, як політик-практик, здатний передбачати розвиток історичних подій на далеку перспективу [10, с. 120–121]. В. Липинський не бачив і політичного майбутнього для соціалістичної демократії в Україні, вважаючи її шкідливою. Він рішуче виступав проти участі українців у демократичному русі в Росії: «Сили при сім ми тратимо, а нічого не зискуємо. Російська революція годується...нашими соками, нам же приносить тільки дальшу русифікацію» [4, с. 34].

Під час наради виникла дискусія щодо ймовірної федерації чи самостійності України у складі Росії. В. Липинський послідовно обстоював необхідність створення власної незалежної держави. У зв'язку з цим не було позбавлене уваги й питання можливості утвердження в Україні монархічного устрою [6, с. 770].

Важливим результатом львівської наради стало те, що того ж таки 1911 року за ініціативою В. Липинського було створено Український інформаційний комітет під головуванням професора Р. Залозецького. Секретарем комітету обрали А. Жука [121, с. 41]. Комітет підготував низку інформаційних видань про Україну різними мовами з метою їхнього поширення в західному світі. Тоді ж Липинський планував розпочати видання друкованого органу «Вільна Україна». Причому назві надавав неабиякого значення. Про це докладно писав у листі до А. Жука в березні 1911 р., підкреслюючи, що питання назви часопису «набрало спеціального значіння», оскільки «за назвою у нас криються два напрями, два цілком осібні світогляди». Пояснюючи необхідність назви «Вільна Україна», В. Липинський наголошував,

що його метою є Україна не російська, і не австрійська, а «Україна вільна, тобто Україна, котра користується всіма засобами для вільного і всестороннього розвитку» [6, с. 742]. Отже, стрижнем політичної концепції В. Липинського залишалася самостійна Україна.

Для першого номера «Вільної України» були підготовлені матеріали. Зокрема, Липинський мав намір подати низку статей під заголовком «Другий акт», які повинні були переконати читачів, що результатом першого акту визволення України, розпочатого Б. Хмельницьким, стало повне знищення «ворожої польської держави на землях наших»; другим же актом мало стати повне національне визволення українського народу з-під влади Російської держави. До співробітництва з часописом були залучені також галицькі політики та вчені-публіцисти – І. Крип'якевич, В. Темницький, В. Кушнір та інші. Однак через нестачу матеріальних засобів майже готовий до друку перший номер «Вільної України» так і не побачив світ [11].

У 1912 р. В. Липинський виробив для Українського інформаційного комітету проект заснування Союзу визволення України, який мав на меті організацію боротьби за незалежну українську державу [6, с. 749–750]. Цей проект мав назву «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі» і в ньому чітко вказувалося, що «українська нація має право на вільне і незалежне політичне життя на своїй власній території» [11].

«Союз визволення України» повинен був із початком неминучої, як вважав В. Липинський, австро-російської війни розпочати самостійницьку агітацію. Одночасно «Союз» мав сформувати блок із тими українськими партіями, котрі відстоюють політичну незалежність України. Про ці плани були повідомлені митрополит А. Шептицький та професор М. Грушевський. Перший поставився до справи прихильно, а другий, за свідченням А. Жука, «майже негативно» [5, с. 105].

У цей час політична діяльність В. Липинського дуже тісно перепліталася із його науковою роботою. Тоді Липинський пише свої перші історичні праці, що закладають підвалини майбутнього державницького напрямку в українській історичній науці. Маємо на увазі його збірку «Z dziejów Ukrainy», в якій поміж іншими працями було вміщено дві великі монографії, присвячені Хмельниччині: «Dwie chwile z dziejów rewolucyjnej Ukrainy» та «Stanisław Krzyczewski». 4 березня 1914 року Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові обрало В. Липинського своїм дійсним членом. Як стверджує

Ю. Терещенко, крім чисто наукового значення, збірка «Z dziejów Ukrainy» мала надзвичайно сильний громадсько-політичний резонанс у галицькому суспільстві і насамперед у тих колах, яким він був безпосередньо адресований – спольщених представників української інтелігенції [11]. Більше того, на його думку, великою мірою саме завдяки В. Липинському, його громадсько-політичній та науковій діяльності, серед галицької політичної еліти початку XX століття утвердився не соціальний радикалізм, котрий був дуже популярний наприкінці XIX ст., а почало оформлюватися дійове ідеологічне підґрунтя, спрямоване на всебічне піднесення якнайширших верств народу, згуртування їх у національно свідомий, життєдіяльний організм.

В. Липинському так і не вдалося створити українську політичну організацію самостійницького спрямування в дореволюційний період, хоча він до останнього не полишав цієї надії. В одному з листів до А. Жука, написаному на початку 1913 р., Липинський дійшов висновку, що для подібної організації «у нас ще люди тільки народжуються, тому організувати нема кого». Через це він вважав тепер недоцільним засновувати друкований орган, котрий міг би спровокувати репресії проти свідомих українських діячів. Натомість Липинському видавалося можливим і корисним створення спеціального видавництва, призначеного для друку політичних брошур, котрі б проводили ідею української політичної незалежності. На його думку, таке видавництво мало бути безпартійним і об'єднувати всіх, хто стояв «на ґрунті демократизму і політичної незалежності України» [6, с. 752].

Отже, як бачимо, від самого початку своєї громадсько-політичної діяльності В. Липинський послідовно відстоював ідею самостійності України, її державної незалежності. Однак внутрішня організаційна незрілість українських політичних сил напередодні Першої світової війни, як він і передбачав, не дала можливості українському суспільно-політичному рухові використати сприятливі умови для створення незалежної української держави, котрі сформувалися пізніше, після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій.

Бібліографічні посилання

1. *Вячеслав Липинський. Зепістолярної спадщини: Листи до Д. Дорошенка, І. Кривецького, Р. Метика, О. Назарука, С. Шелухіна / Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко.* – К., 1996.

2. *Гирич І.* Вячеслав Липинський – узагальнювач української державницької ідеї / І. Гирич // *Історія в школах України.* – 2005. – № 9. – С. 44–47.

3. *Гирич І.* Вячеслав Липинський у світлі його листування з дореволюційних часів / І. Гирич // В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування – Т. 1. (А-Ж) – К., 2003. – С. 83–118.

4. *Жук А.* До історії української політичної думки перед першою світовою війною / А. Жук // *Визволення.* – Відень; Прага, 1923. – Ч. 11 (березень).

5. *Жук А.* Як дійшло до заснування «Союзу визволення України» / А. Жук // *Календар «Дніпро» на звичайний рік 1935.* – Річник XII. – Львів, 1935. – С. 103–107.

6. Листи В. Липинського до А. Жука // В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування – Т. 1. (А-Ж) – К., 2003. – С. 741–828.

7. Листи В. Липинського до І. Волошина // В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування – Т. 1. (А-Ж) – К., 2003. – С. 249–262.

8. Листи В. Липинського до М. Гехтера // В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування – Т. 1. (А-Ж) – К., 2003. – С. 289–297.

9. *Осташко Т.* Вячеслав Липинський: постать на тлі доби / Т. Осташко // *Україн. істор. журн.* – 2007. – № 2. – С. 113–130.

10. *Осташко Т.* Суспільно-політична діяльність Вячеслава Липинського на тлі його листування / Т. Осташко // В. Липинський. Повне зібрання творів, архів, студії. Серія «Архів». Листування. – Т. 1. (А-Ж) – К., 2003. – С. 119–152.

11. *Терещенко Ю.* Липинський і український суспільно-політичний рух у Галичині у 1907–1917 рр. Причинки до історії / Ю. Терещенко // <http://www.tereshchenko1-ua.html/>

12. *Терещенко Ю.* Примітки до історії галицького консерватизму / Ю. Терещенко // *Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика.* – Вип. 1. – К., 2000. – С. 38–46.

Надійшла до редколегії 15. 08.09.